

Коломієць С. С., Шевченко М. В.,

Національний Технічний Університет України "КПІ", м. Київ

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВА ДОМІНАНТА У ВІДТВОРЕННІ АНГЛОМОВНОГО ОПИСУ ВИНАХОДУ У ПАТЕНТНІЙ ЛІТЕРАТУРІ МОВОЮ ПЕРЕКЛАДУ

Досліджується жанрово-стильова домінанта у відтворенні українською мовою англomовного опису винаходу у патентній літературі. Зокрема, розглядаються лексичні штампи, терміни та граматичні особливості англomовного опису винаходу у патентній літературі.

Ключові слова: жанрово-стильова домінанта (ЖСД), патентна література, патентний опис винаходу, лексичні штампи, терміни, граматичні особливості.

Исследуется жанрово-стилевая доминанта в воспроизведении на украинском языке англоязычного описания изобретения в патентной литературе. В частности, рассматриваются лексические штампы, термины и грамматические особенности англоязычного описания изобретения в патентной литературе.

Ключевые слова: жанрово-стилевая доминанта (ЖСД), патентная литература, патентное описание изобретения, лексические штампы, термины, грамматические особенности.

Genre and style dominant in the Ukrainian language reproduction of features, in particular, lexical cliches, terms and grammatical peculiarities, of the English invention description in the patent literature is studied.

Key words: genre and style dominant (GSD), patent literature, patent invention description, lexical cliches, terms, grammatical peculiarities.

Постановка проблеми. Вже з давніх часів переклад є одним із основних засобів комунікації між різними народами країн світу, тому питання покращення якості перекладу завжди є дуже актуальним. У нашій країні і в інших країнах світу вже успішно сформувалась загальна теорія перекладу, основні методи і критерії аналізу оригіналів та текстів перекладу. У зв'язку з цим виникла потреба у поглибленій розробці окремих перекладацьких теорій. Одним з таких теоретичних напрямків є жанрова теорія перекладу. Вона відкриває нові можливості для перекладознавства, оскільки оперує закономірностями цілих груп текстів. Крім того, жанрова теорія перекладу допомагає поєднати загальну теорію перекладу з проблемами індивідуального стилю, як авторського, так і перекладацького. Треба також відмітити, що часто можна зустріти неправильний переклад текстів через недотримання жанру і стилю, зумовлений або браком екстралінгвістичних знань, або незнанням специфіки пере-

кладу текстів різних стилів і жанрів. Оскільки жанрова теорія перекладу ще недостатньо розроблена, вона не може аргументовано відповісти на центральне запитання: чим можна у перекладі вихідного тексту даного жанру пожертвувати, а що необхідно зберегти? Для уточнення цього питання важливим є поняття “жанрово-стильової домінанти” (ЖСД) – це інваріант (ядро) жанру, який реалізується у стилі конкретних текстів, що належать до даного жанру. Іншими словами, ЖСД – це “ядро”, ті особливості, які є для кожного жанру головними, жанрово утворюючими.

Таким чином, визначення ЖСД будь-якого тексту в оригіналі дозволить визначити межі стабільного/нестабільного, обов’язкового/факультативного при перекладі даного тексту чи при аналізі перекладу. Це дозволить довести, які зміни у тексті перекладу допустимі з точки зору жанрової відповідності, а які призводять до руйнування вихідного жанру тексту оригіналу.

Актуальність детального вивчення жанрово-стильової домінанти у відтворенні англомовного опису винаходу у патентній літературі мовою перекладу для галузі українського перекладу на сьогодні полягає у тому, що на даному етапі відбувається швидкий розвиток та поширення міжнародного спілкування та співтовариства, а одним із засобів його підтримання та зміцнення є використання адекватного перекладу на рідну мову.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науково-технічній літературі висловлюється дуже багато поглядів з приводу перекладу патентної літератури. Дані питання є дослідженими такими науковцями як Б. М. Клімзо, Є. Д. Мальонова, С. Д. Руденко, Т. Г. Клепікова, Ж. М. Зеніна та багатьма іншими, проте всі вони розглядають переклад патентної літератури загалом без зосередження уваги саме на особливостях окремого аспекту патентної літератури. Питання жанрово-стильової домінанти у відтворенні англомовного опису винаходу у патентній літературі мовою перекладу ще не є достатньо різнобічно дослідженим.

Метою статті є дослідження жанрово-стильової домінанти у відтворенні англомовного опису винаходу у патентній літературі мовою перекладу.

Матеріали та результати дослідження. Матеріалом дослідження слугували англомовні та україномовні патенти, зокрема увагу було сконцентровано на жанрово-стильовій домінанті у відтворенні англомовного опису винаходу у патентній літературі українською мовою.

Варто зазначити, що патентною інформацією є інформація про винаходи, корисні моделі, промислові зразки та товарні знаки, що є заявленими в якості об’єктів промислової власності та/або офіційно визнаними такими патентним відомством.

Поряд з науково-технічними відомостями патентна інформація містить відомості правового характеру: про правовий статус об’єктів, що

охороняються та його подальші зміни, про авторів, заявників та патентовласників, про передачу прав на об'єкти інтелектуальної власності тощо.

Патентна інформація має ряд переваг у порівнянні з іншими видами науково-технічної літератури: 1) унікальність – основна частина відомостей, що містяться у патентних документах, у подальшому не дублюються у інших джерелах інформації; 2) оперативність – випереджає інші види публікацій, як правило, на декілька років; 3) достовірність – підтверджується висновками державної науково-технічної експертизи; 4) універсальність та широке охоплення країн – охоплює усі галузі науки та промисловості, публікується у більш, ніж 80 країнах; 5) структурованість – текст патентного документа викладений за визначеними аспектами; 6) впорядкованість – документи мають реєстраційні номери, що є класифікованими за іншими індексами.

Патентна інформація використовується на усіх етапах життєвого циклу об'єктів техніки. Використовуючи її, виконується розробка технічних новацій та їх патентування, визначаються перспективи комерціалізації створених об'єктів промислової власності та їх конкурентоспроможність, вирішуються питання просування на ринку нових об'єктів техніки та забезпечується їх патентна чистота тощо [6].

Дослідження особливостей перекладу патентної інформації, зокрема описів винаходів, є тісно пов'язаним з поняттям “домінанти”, яке вже використовувалось у загальній теорії перекладу, але трактувалось по-різному. Вперше цей термін ввів К. І. Чуковський. Він запропонував виявити “домінанту відхилень” від тексту оригіналу. М. Ф. Рильський почав використовувати інше поняття: “творчої домінанти автора”. Системне і фундаментальне вивчення стилю у перекладі привело дослідників до поняття “стилістичної домінанти”. Під нею стали розуміти стилістичний інваріант будь-якого тексту відносно всіх можливих його перекладів [3, с. 5–7].

Важливою для правильного розуміння і відтворення тексту оригіналу є його жанрова належність. Жанр як тип твору, що склався історично, організує всі жанрово утворюючі елементи в єдину систему. Кожен текст оригіналу представляє собою сукупність як стилістичних, так і жанрово утворюючих ознак.

З однієї сторони, текст повинен бути адекватним тексту оригіналу, тобто виконувати у рідній культурі функцію, аналогічну функції тексту оригіналу у вихідній мові. З іншої сторони, текст перекладу повинен бути еквівалентним тексту оригіналу, тобто вірно передавати його змістовно-стилістичну систему.

Жанр часто визначає домінуюче експресивно-емоційне забарвлення. Жанрово обумовленим є використання у тексті оригіналу реалій (місце-

вих і часових). Реалії – слова-носії національного колориту, особливостей побуту і культури, соціального та історичного розвитку країни. Вони зустрічаються у різних жанрах.

Деякі жанри жорстко регламентовані щодо синтаксичного контексту, а деякі ні. При аналізі тексту оригіналу у морфологічному контексті важливими є займенники, артиклі, часові форми.

Виявлення ЖСД потребує комплексного підходу до тексту. В силу мовних, стильових, соціокультурних відмінностей абсолютно ідентичний текст перекладу будь-якого тексту оригіналу неможливий. В будь-якому тексті перекладу частина елементів тексту оригіналу відтворюється, частина опускається, а частина їх компенсується через перекладацькі трансформації (конкретизація, генералізація, вилучення, додавання, заміни, перестановки).

Поняття ЖСД і методика перекладу, яка на ньому заснована, допомагають провести градацію елементів тексту оригіналу по ступені їх функціональної значимості. Елементи, що входять у ЖСД, відіграють домінуючу роль. Тому саме вони повинні бути у першу чергу збережені при перекладі. Але другорядні елементи також розмежовуються за ієрархічним принципом: у залежності від їх значення для жанру тексту оригіналу і більшої чи меншої обов’язковості відтворення у тексті перекладу.

Отже, ми бачимо, що цілісний всесторонній аналіз тексту оригіналу дозволяє виділити його жанрову стилістичну домінуючу (ЖСД). Чим жорсткіше регламентований текст оригіналу з жанрової точки зору, тим менше варіацій він допускає у тексті перекладу і тим точніше доводиться дотримуватись ЖСД. Відхилення від неї може призвести до того, що текст перекладу стане твором іншого жанру.

У перекладі всі аспекти тексту оригіналу пов’язані між собою і перекладач повинен одночасно обробити граматичну, лексичну, стилістичну, загальнотекстову і комунікативну інформацію. До стилістичних характеристик тексту відносяться і частотність вживання певних слів, і застосування певних граматичних форм та структур.

Серед жанрово-стилістичних труднощів перекладу англійських текстів на українську мову варто назвати переклад метафоричних термінів, образної і необразної фразеології, кліше і розмовних лексичних елементів. Виокремлюють такі лексичні труднощі перекладу: багатозначність слів (термінів) та вибір адекватного словникового відповідника, правильне застосування того чи іншого способу перекладу лексики (калькування, тобто дослівний переклад, транскодування, описовий переклад, пошук відповідників), визначення межі припустимості перекладацьких лексичних трансформацій, переклад термінів-неологізмів, абрєвіатур, такі “фальшиві друзі” перекладача, як етноспецифічна лексика, іншомовні слова, різного роду власні імена і назви.

Причинами існування лексичних труднощів перекладу є розбіжності у картині світу англійської і української мов, особливості багатозначності англійських і українських слів, відсутність у мові перекладу відповідних нових термінів та ін. Перекладаючи тексти, слід мати на увазі, що можуть існувати різні жанрові і стилістичні норми текстів у мові оригіналу і перекладу. При лінгвостилістичному аналізі застосовується певна модель, що включає хронотоп, композицію, систему персонажів тексту, авторську позицію, образні та експресивні засоби, лексичний контекст, синтаксичний контекст, морфологічний контекст.

При перекладі на українську мову англійські тексти повинні бути адаптованими із урахуванням стилістичних і жанрових норм, що існують в українській мові і культурі стосовно відповідних текстів. Відсутність у тексті перекладу елементів вихідної ЖСД може призвести до суттєвих жанрових змін, у результаті чого текст перекладу трансформується у твір іншого жанру. Такий текст перекладу вже не буде ні стилістично еквівалентним, ні функціонально адекватним тексту оригіналу. ЖСД включає елементи на рівні опису ситуації, на рівні повідомлення, на рівні мовних знаків. Таким чином, вона слугує надійним селектором, що відхиляє перекладацькі варіанти, які не відповідають нормам даного жанру і стилю.

Жанрово-стильова домінанта є особливо вираженою у рефератах описів винаходів, які заслужено вважаються одними з найбільш надійних засобів компактного зберігання та ефективного пошуку патентної інформації.

Реферати представляють собою згорнуту інформацію про винаходи, завдяки якій у декілька разів скорочуються розміри пошукового масиву і, відповідно, затрата праці на проведення пошуку, оскільки відповідає необхідність суцільного перегляду повних описів винаходів. Ефект скорочення пошукового масиву стає більш разучим, якщо один реферат представляє весь ряд документів-аналогів. До того ж, завдяки реферуванню багатомовних описів винаходів, долається мовний бар'єр.

Переваги реферативної інформації проявляються ще більш наочно при виконанні пошукових процедур. У процесі реферування створюється новий інформаційний продукт, що має додаткові споживчі властивості. З тексту повного опису виокремлюються найважливіші аспекти винаходу та розкривається їх сутність, що нерідко вуалюється заявниками. Завдяки цьому забезпечується більш ефективний пошук за ключовими словам.

Головною ознакою реферативної інформації є її тісний зв'язок з науково-технічним стилем. Характерною рисою опису винаходу як в англійській, так і в українській мовах є наявність лексичних штампів, кліше, спеціальних термінів та граматичних особливостей.

Стиль патентної літератури можна розглядати як підстиль науково-технічного стилю.

Як відомо, науково-технічний стиль являє собою інформаційний простір функціонування наукових мовленнєвих жанрів. Основна функція мовленнєвих жанрів наукового стилю – інформативна (повідомлення). Загальний зміст функції наукового стилю можна визначити як пояснення, яке включає закріплення процесу пізнання і зберігання знання, отримання нових знань (когнітивна функція) та передачу спеціальної інформації (комунікативна функція).

Основними властивостями наукового стилю є підкреслена логічність, смислова точність (однозначність вираження думки), інформативна насиченість, об'єктивність викладу, прихована емоційність, узагальнено-абстрактний характер викладу, використання абстрактної лексики. Численна термінологія патентної літератури представляє саме цей лексичний пласт.

Саме ці особливості науково-технічного стилю є найбільш представленими у патентній літературі, а саме в описах винаходів у ній.

Слід зазначити, що патентом є документ, що посвідчує авторство на винахід та виключне право використовувати його [5, с. 473].

Патентні описи є найбільш формалізованим видом науково-технічних документів, так як дані описи є основними документами заявки, що відображають створений винахід, і повинні повністю розкривати технічну сутність винаходу і містити достатню інформацію для подальшої розробки об'єкта винаходу чи його безпосереднього використання. Переклад патентного опису повинен також відповідати прийнятій у кожній країні структурі, яка визначається відповідними регламентуючими документами, тобто чинними стандартами [1, с. 5].

Для патентних описів характерна об'єктивність, логічна послідовність, точність викладу при місткості форми. У них широко використовується термінологічна і виробнича лексика, буквені скорочення, умовні позначення технічних пристроїв, технологічних процесів, марок виробів, апаратів, приладів, машин, а також одиниць виміру. На особливу увагу при дослідженні способів відтворення англомовного опису винаходу у патентній літературі мовою перекладу слугують саме лексичні штампи, спеціальні терміни та граматичні особливості.

Лексичні штампи

До них відносяться вирази, які підкреслюють варіантність рішення, індикатори характерних рис винаходу та посилання на обізнаних спеціалістів.

Оскільки винахідники намагаються вказати якнайбільше варіантів (еквівалентів) свого винаходу, повний опис містить різноманітні розширення, які охоплюють усі можливі вказані варіантні рішення та ті, що мають на увазі. Такі розширення можна об'єднати у чотири групи:

1) слова та словосполучення, що непрямо підкреслюють варіантність

ознак винаходу, а саме: *substantially* (по суті, а основному), *advantageously* (ефективно), *generally, conventionally, normally* (зазвичай), *preferably* (переважно), *alternatively* (як варіант);

2) словосполучення, сполучники та прийменники, що вказують на варіантність ознак винаходу, а саме: *for illustrative purposes, solely by way of comparison, if desired, as shown, or other, or the like, if say, as by*;

3) загальні вирази, що допомагають уникнути несуттєвої конкретизації, на кшталт: *in concentric relation with* (концентрично), *in surrounding relation with* (близько), *in communicating relation with* (у поєднанні з);

4) такі загальні слова як *means* (засіб, пристрій), *device* (прилад), *body* (тіло, корпус), *piece member* (деталь, елемент).

Найуживанішими прислівниками, що вказують на напрямок, орієнтацію у просторі та спосіб дії є *upwardly, downwardly, forwardly, rearwardly, inwardly, outwardly, lengthwise, counterwise, upstream, downstream, exteriorly, interiorly, stepwise, portionwise*.

Для опису характерним є переважне використання дієслів *include* (містити, мати), *attach, fix, secure* (прикріплювати), *mount* (встановлювати), *connect* (приєднувати), *pass* (проходити), *project, extend* (простягатися), *adjust* (регулювати, припасовувати), *engage* (знаходитись, зачіпати), *to be spaced* (бути на відстані) [2, с. 200–202].

Терміни

Для термінів англомовного опису винаходу у патенті характерними ознаками є простота і широта значення. Це пояснюється тим, що винахідник прагне розширити свої права. Саме тому, конкретизуючи широкі за значенням терміни формули та резюме (наприклад, *means, member, element, unit, structure, device, fluid*), винахідник знову ж таки використовує досить широкі терміни на кшталт *bearing, connector, spacer, heat exchanger, gas, liquid, lubricant* [2, с. 203].

Граматичні особливості

З граматичної точки зору (повний) опис майже не відрізняється від звичайних науково-технічних текстів, хоча, варто зазначити, що у ньому переважно використовуються означальні та абсолютні дієприкметникові звороти, а також емпатична інверсія:

Formed above the sub-combustion chamber 5 is a combustion air preheating chamber 23 which communicates with the former at its front end.

Над вторинною камерою згоряння розташована камера 23 для підігрівання первинного повітря, що з'єднується із вторинною камерою біля передньої стінки [2, с. 203–204].

З іншого боку, у детальних описах рідко зустрічаються довгі “означальні ланцюжки”, що складаються з декількох іменників у загальному відмінку, а також називний відмінок з інфінітивом і дієсловами-зв’язками *seem* та *appear*, умовні речення, безособові конструкції на кшталт *it is*

believed (thought) та такі вирази як *it would appear, perhaps*. Імплікації є повністю відсутніми. Це все пояснюється прагненням до найбільшої точності висловлювання і тим, що адресатом є не вузький спеціаліст, який розуміє усе написане у повній мірі, а спеціаліст середньої кваліфікації. Тому, саме для такого адресата, доволі часто вживаються такі фрази як *it is well known, it will (should) be understood that, it will be readily apparent (appreciated) that*, що перекладаються як *зрозуміло, очевидно*:

It will be appreciated that by all said effects of the invention a perfectly efficient device is obtained.

Очевидно, що, з огляду на вищесказане, винахід дозволяє отримати виключно ефективний прилад [4, с. 49].

Варто також зауважити, що для звичайних науково-технічних текстів звичними є конструкції на кшталт *A sleeve surrounds the stationary member, which is provided with holes*, причому кома перед *which* вказує на означальний зворот, що відноситься до підмета, а не додатка. Проте кома у таких випадках використовується дуже непослідовно, тому у (повних) описах використовують більш точну конструкцію з обставинним зворотом та інверсією дієслова *to be*:

Surrounding the stationary member is a sleeve which is provided with holes.

Стаціонарний елемент охоплює склянку, що має отвори.

Ще більш висока точність досягається за допомогою пари слів *which latter*:

Within the intermediate header is a diaphragm separating the lower part thereof from the upper part thereof, from which latter the superheated steam is taken to the desired point of use.

Всередині проміжного колектора знаходиться діафрагма, що відділяє нижню частину колектора від його верхньої частини, з якої перегріта пара й надходить до точки відбору.

Також нерідко протягом усього детального опису у патенті, окрім номера позиції, який, здавалося б, однозначно визначає деталь, винахідник вводить одне, два і навіть три додаткових визначення: *the said opposed wall II* замість простого *wall II* [2, с. 204–205].

Отже, жанрово-стильовою домікантою (ЖСД) є інваріант (ядро) жанру, який реалізується у стилі конкретних текстів, що належать до даного жанру. Таким чином, найхарактернішими лексичними особливостями англомовного опису винаходу у патентній літературі є вживання лексичних штампів та термінів, значення яких може суттєво відрізнятися від звичного їх значення у нетехнічних стилях. Граматичні особливості представлені у вигляді частого вживання означальних та абсолютних дієприкметникових зворотів, емоційної інверсії, а також більш точно-го та доступнішого для розуміння спеціалістам середньої кваліфікації

формулювання граматичних конструкцій, зокрема використовують конструкцію з обставинним зворотом та інверсією дієслова *to be*, пару слів *which latter*, а також додаткові визначення однієї деталі замість надання їй одного звичного позначення.

Література:

1. Клепикова Т. Г., Ревина А. С. Методические указания по проведению анализа лексико-грамматических и стилистических особенностей текстов патентных описаний для студентов V курса специальности “Перевод”. – Севастополь: Изд-во СевНТУ, 2006. – 48 с.
2. Климзо Б. И. Ремесло технического переводчика. Об английском языке, переводе и переводчиках научно-технической литературы. 2-е изд., переработанное и дополненное. – М. : “Р. Валент”, 2006. – 508 с.
3. Макаренко Е. И. Жанрово-стилистическая доминанта в переводе. Автореф. дис. канд. фил. наук / Одесса. Ун-т. – Одесса, 1989. – 24 с.
4. Малёнова Е. Д. Перевод патентов США и Великобритании: от теории к практике: учеб. -метод. пособие / Е. Д. Малёнова, Л. А. Матвеева. – Омск: Изд-во Ом. гос. ун-та, 2008. – 144 с.
5. Радченко І. О., Орлова О. М. Новий тлумачний словник сучасної української мови. – К. : ПП Голяка В. М., 2006. – 768 с.
6. URL <http://www.patent-kravets.ru>